

7. Андрусяк Т. Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. / Тарас Андрусяк. – Л. : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 218 с.
8. Особенности права стран Древнего Востока. – 12 с. – Режим доступа: http://www.erudition.ru/id.29131_1.html
9. Ассирійські закони // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак. : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1998. – Т. 1. – С. 38-45.
10. Ситар І. М. Онтологічні функції права стародавнього світу – Схід (Китай, Японія, Монголія, Ісламська правова думка) / І. М. Ситар // Вісник Одес. ін-ту внутр. справ. – 2002. – № 2. – С. 11-17.
11. Кучма В. В. Государство и право Древнего мира и Средних веков : в 2 ч. / В. В. Кучма. – Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2001. – Ч. 1. – 548 с.

Анотація

Рудик Ю.В. Традиційні парадигми соціального призначення права в цивілізаціях Давнього Сходу. – Стаття.

У статті досліджується соціальне призначення права в політико-правовій думці й законодавчій практиці найдавніших державно-організованих спільнот планети, що вважаються зародковими в розумінні виникнення цивілізацій – єгипетської, шумеро-вавілонської, давньоіндійської та давньокитайської.

Ключові слова: Закони Ману, Закони Хаммурапі, Ассирійські закони, релігія, звичаї.

Summary

Rudik Y.V. Traditional Paradigms of the Social Setting of Law in Civilizations of Ancient East. – Article.

The social vocation of law in a political and legal mind and law-making practice of the oldest state-organized communities of the Earth, which are considered embryonic in understanding of origin of civilizations, – Egypt, Sumer, Babylon, Ancient India, and China – is lighted up in the article.

Key words: Law of Manu, Law of Hammuraby, Assyrian Law, religion, folk ways.

УДК 340.15(477):39

Ю.П. Лобода

ПРАВОВИЙ ВИМІР ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТНОГЕНЕЗУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ЕВРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Якісна визначеність тієї чи іншої фази розвитку українського народу не в останню чергу зумовлена здобутками його правової культури, правовими звичаями та правовою традицією. Отже, видається підставним припустити можливість зворотного аналізу – від зрушень у правовій системі, правовій традиції народу до більш глибоких процесів етногенезу.

Метою статті є визначення концептуальних засад дослідження еволюції правової традиції як маркера етногенезу українського народу. Дослідник стикається з двома лініями розвитку – етнічного та правового, котрі співіснують у часі і просторі та становлять різні якісні сторони однієї соціальної реальності. Дослідження, орієнтоване на пізнання певної соціальної реальності в її розвитку в усій її якійсь конкретно-історичності, не може ігнорувати, абстрагуватися від жодної з обставин, котра залишила хоча б найменший слід в образі народу, який ми спостерігаємо сьогодні.

Питання етногенезу українського народу розглядалися в працях В. Д. Барана, Я. В. Барана, Г. Лозко, О. П. Моця, С. П. Павлюка, М. Т. Степико та інших вчених. Дискусійними залишаються ряд питань зародження та консолідації українців як етнічного утворення, а також еволюції етнічного стереотипу його поведінки. Так, один із провідних вітчизняних дослідників етногенезу українського народу, М. Т. Степико, критично ставиться до суто державницького підходу до етнічних процесів: “критерій державності чи недержавності нації – це видозміна тієї самої концепції прогресу, про хиби якої йшлося... З одного боку, встановлення ієрархії націй відповідно до того, як вони просуваються шляхом еволюціонізму, зміщує питання аналізу конкретно-історичних умов існування нації з її розумінням як певної органічної соціокультурної цілісності, яка не може бути предметом оцінювальних суджень. З іншого боку, якщо українська етнічна нація – це продукт історії, що увібрав досвід століть, то українська політична нація – це швидше феномен майбутнього” [1, с. 215]. У висновках до колективної монографії “Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст.”, як методологічна настанова дослідження звичаєвого права в історії українського народу, розглядається якраз підхід, згідно з яким в основі генезису права є суспільство, народ, а не держава: “Історія правового життя суспільства свідчить про обмеженість та однобічність легістського праворозуміння, згідно з яким право є сукупністю владних приписів держави, підтверджує обґрунтованість юридичного типу праворозуміння, відповідно до якого право є складним соціальним явищем (особливим соціальним результатом), що має власну об’єктивну природу, яка не залежить від волі чи свавілля державної влади” [2, с. 250-251].

Дослідження, окрім результату якого викладені в цій статті, покликане заповнити відповідну прогалину в знаннях про етногенез українського народу, доповнивши їх історіософським пізнанням його правової історії на основі тези про органічну єдність етнічної та правової ліній розвитку.

У спеціальних працях з етнографії та етнології основним маркером етнічної належності сьогодні прийнято розглядати етнічний стереотип поведінки, а зміни фаз (стадій, етапів етногенезу) – як зміни насамперед у вказаному стереотипі поведінки. У цьому зв’язку ми погоджуємося з підходом, запропонованим М. Т. Степико: “Етнос формують не лінії фізичного походження, а соціальна неперервність, спільна пам’ять і колективна доля, тобто лінії культурної спорідненості, втілені в самобутніх міфах, спогадах, символах і цінностях, збережених даною культурною одиницею. Тобто колективна етнічна ідентичність формується

як суперечлива єдність почувань, вірувань, спільної пам'яті та уявлень різних поколінь даної культурної одиниці – населення” [1, с. 107]. Поняття етносу цей вчений розглядає у динамічному аспекті: “Як феномен, кожний етнос – це специфічна форма існування людського роду, соціокультурний організм на певній стадії зрілості: нації, народності, племені, роду. Тому його можна визначити як стійку, історично усталену на певній території сукупність людей, що мають спільні риси (серед них і расові), стабільні особливості культури (включаючи й мову) та психологічний склад, свідомі своєї єдності та відмінності від інших подібних утворень (мають самосвідомість)” [1, с. 113].

На основі зазначеного можна висунути гіпотезу про наявність кореляції між двома лініями розвитку – етнічного та правового, зокрема з огляду на нерозривний зв'язок власне етнічного та правового стереотипів поведінки, зокрема з огляду на ціннісно-сміслову, аксіологічне навантаження останнього, – адже ціннісні орієнтири та уподобання і складають ядро, стрижень етнічного стереотипу поведінки. У цьому зв'язку перспективним є дослідження з позицій соціонормативної етнографії звичаєво-правової культури українського народу, історичне значення якої Н. Є. Толкачова визначає таким чином: “Функціонування звичаєвого права на землях України має свою специфіку, обумовлену тим, що через низку історичних причин українська нація втратила свою державність. Звичаєве право було чинним протягом усього історичного розвитку українського суспільства (принаймні, до радянських часів). Специфіка функціонування українського звичаєвого права пояснюється тим, що воно виступало не тільки регулятором людської поведінки, а й формою духовності українського суспільства як утілення його корінних інтересів, ідеалів, характерних рис ментальності. На рівні духовності українське звичаєве право відбиває особливий стиль світосприйняття української спільності, комплекс настанов, моделей та стереотипів поведінки, що визначають спосіб життя українців згідно з їхніми уявленнями про себе та своє місце в об'єктивних умовах життєдіяльності, що склались історично. Як форма духовності та самобутності української нації, звичаєве право виступає носієм архетипів українського етносу, охоронцем фольклору, способу життя, традицій та історії українців. Українське звичаєве право, виступаючи формою національної визначеності та самоорганізації життя української нації, служить підґрунтям щодо формування української національної ідеї” [3, с. 363].

Навіть побіжний огляд підходів до визначення просторово-часових координат буття українського народу, його походження та становлення в часі (етногенезу) становить цілий напрям історіографічних досліджень.

У зазначеному аспекті історико-правова наука має ту перевагу, що державно-правові явища, володіючи власною специфікою, мають і власну видиму, явну історію, яка, звичайно, є невід'ємною складовою історії народу. Тому нас цікавитиме насамперед той проміжок історичного буття народу, на якому сформувалась його державно-правова традиція.

Зрештою ми, сучасні люди, схильні максимізувати автономність свого мислення, не беручи до уваги, що воно є лише елементом історичної свідомості певного народу. Світогляд є надзвичайно складним гносеологічним утворенням,

невіддільним від історії певного народу. Тому помилки та досягнення наших предків, незважаючи на культурні запозичення в інших народів, продовжують визначати наш спосіб мислення та – у більш широкому аспекті – модус історичного буття.

Зазначене особливо актуальне щодо державно-правових явищ, оскільки вони за своєю суттю є відносно автономним (похідним) елементом етносоціальної системи, а тому визначаються більш глибокими закономірностями, які формують якісну визначеність історичного образу українського народу. Зрештою, унікальність кожного етносу настільки значна, що, як зазначає М.Т. Степико, “для кожного етносу має існувати своя модель його концептуального опосередкування. Не можна зрозуміти одну культуру за допомогою смислового коду іншої” [1, с. 239]. Методологічним наслідком є “визнання способу життєдіяльності людей, або їхньої культури, субстанційним щодо характеристики соціуму. З цієї точки зору, реальність соціальної матерії виявляється в тому, як людина діє, поводить в тій чи іншій конкретній ситуації, що визначається (програмується) її культурним середовищем. Причому і дії і поведінка не завжди стають предметом свідомої рефлексії, а є скоріше запозиченим надбанням попередніх поколінь та власного досвіду життя” [1, с. 240].

Характерно, що етнічний вимір соціальної реальності виявляє себе в якісно іншій площині, ніж загалом еволюція соціально-класової структури, на що неодноразово вказувалося у спеціальній літературі. Попри це кореляція між етнічною та правовою лініями соціального розвитку простежується достатньо чітко, але виявити її неможливо одними лише засобами класової парадигми.

Зазначене пояснюється, на наш погляд, тим, що зміни у стереотипі правової поведінки (у його етнічно зумовленій та етнічно залежній частині) відбуваються одночасно у всьому соціальному масиві, зазнають зміни найбільш глибокі соціокультурні елементи, які становлять осердя даної етносоціальної організації.

Прикладами такої одночасної зміни як етнічного, так і правового стереотипів поведінки в історії українського народу є:

- феномен козаччини у всій грандіозній сукупності його проявів (образ козака);
- селянські повстанські рухи 1902 р., 1905–1907 рр., 1917–1920 рр., колективізація та індустріалізація, під яких припав на 1929–1937 рр. (образ трудящого);
- часткове вирішення суперечностей між містом і селом у 1956–1968 рр., наслідком чого став феномен “радянської людини”;
- криза радянської соціальної системи та поява громадянина, суб’єкта ринкових відносин в усій повноті його автономності та незалежності від соціальних обставин та обмежень аж до крайніх форм антисоціальної поведінки – спалах організованої злочинності у 90-х рр. ХХ ст.

Кожен із запропонованих етапів характеризується суттєвими змінами правової особистості – того реального образу людини у праві, який можна виявити, змодельувати на основі узагальнення позитивно-правових норм та практики їх застосування до реальних суспільних відносин.

Оскільки етнічний розвиток українського народу у вказаний період відбувався за умов державної організації та дії позитивного права, у виділенні моменти найбільших зрушень відбувалася зміна як етнічного, так і правового стереотипів поведінки – змінювався конкретно-історичний образ народу.

Отже, характерно, що більшість соціально-правових конфліктів зумовлені дією причин позаправового характеру, а тому і не можуть бути вирішені у площині позитивно-правового регулювання суспільних відносин. Дією цього фактора ми схильні пояснювати парадоксальні, з точки зору західноєвропейської правової традиції, правові рішення, котрі приймаються як парламентом, так і Конституційним Судом України, а також вироблені судовою практикою.

Об'єктивною основою таких колізій, котра може бути виявлена на рівні теоретико-правового дискурсу, є обмеженість сфери правового регулювання, при цьому однією з меж якраз і є етнічна сторона, етнічний вимір у принципі багатовимірної соціальної реальності. Зазначене дає підстави запропонувати тезу про етнічне як межу сфери правового регулювання.

Сучасний український громадянин ще не став споживачем, не позбувся стереотипів поведінки, характерних для традиційного суспільства, а тому некоректними будуть будь-які аналогії, спроби застосування постмодерністських моделей для пояснення мотивів та спрямованості його поведінки. Дія етнічної правової традиції виявляє себе з усією невідворотністю домінуючих чинників еволюції правової системи та стереотипу правової поведінки як її сутності та елементарного прояву.

Подальшим напрямом дослідження можна запропонувати з'ясування інших особливостей етногенезу українського народу.

Література

1. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) : монографія / М. Т. Степико. – К. : Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 251 с.
2. Правовий звичай як джерело українського права IX – XIX ст. : монографія / за ред. І. Б. Усенка. – К. : Наук. думка, 2006. – 278 с.
3. Толкачова Н. Є. Звичаєве право: навч. посіб. / Н. Є. Толкачова. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 367 с.

Анотація

Лобода Ю.П. Правовий вимір історичного процесу як характеристика етногенезу українського народу: евристичні можливості. – Стаття.

У статті виділено дві лінії розвитку історичного розвитку правової реальності етнічного і правового. На основі аналізу процесу етногенезу українського народу зроблено висновок про те, що на кожному етапі відбувались зміни правової системи. Сучасна правова система українського народу при детальному аналізі несе необхідну інформацію про сучасне і минуле українського народу.

Ключові слова: етносоціальна система, звичаєво-правова культура, конкретно-історичний образ народу.

*Summary***Loboda Y.P. Legal Measuring of Historical Process as Description of Ethnogeny of the Ukrainian People: Heuristic Possibilities. – Article.**

Two lines of development of historical development of legal reality of ethnic and legal are selected in the article. On the basis of analysis of process of ethnogeny of the Ukrainian people, a conclusion is done that there were changes of the legal system on every stage. The modern legal system of the Ukrainian people at the detailed analysis carries necessary information about modern and past of the Ukrainian people.

Key words: ethnic-social system, common law culture, concrete-historic character of the people.

УДК 340.15(477.4)“16/17”:342.4

Н.В. Сугацька

**КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ПАМ'ЯТКА
ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ**

Вивчення історії створення, прийняття, змісту та різних аспектів конституційних документів має виключне значення в сучасних умовах розвитку Української держави. Конституцію Пилипа Орлика можна вважати першою європейською Конституцією в сучасному розумінні. Вона не була втілена на практиці, але стала одним із найвидатніших документів української державно-політичної думки, української державотворчої історії. Своім змістом, демократичністю вона випереджала тогочасні європейські суспільно-політичні концепції. Конституція Пилипа Орлика багато в чому передре основним принципам Конституції США, прийнятій у 1787 р. “Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького” продовжили процес українського конституціоналізму, започаткований Зборівським і Білоцерківським договорами, а також гетьманськими статтями другої половини XVII століття. У Конституції Пилипа Орлика виразно проступає національна ідея в її політичному та правовому сенсі.

За формою Конституція Пилипа Орлика – це договір між Генеральною старшиною і Запорозьким Військом, з одного боку, та новообраним гетьманом – з іншого, що відповідає національній правничій традиції: “Ми, старшина, Кошовий Отаман і все Військо Запорозьке, укладаємо договір з Ясновельможним Гетьманом і постановляємо в акті обрання Його Ясновельможності, навічно зберігати у Війську Запорозькому такий закон, щоб у нашій батьківщині першість належала Генеральній старшині як з огляду на її високі служби, так і у зв’язку з постійним перебуванням при гетьманах” [2, с. 30]. Оскільки в центрі уваги авторів документа знаходиться система формування, функціонування та взаємодії органів влади всередині Війська Запорозького, то вже в преамбулі декларується, що головною причиною появи “Пактів та Конституцій законів і